

Розвиток культурно-освітньої сфери Поділля: сторінки історії

УДК 79+78.94(477.43)“179/182”

В.А.Захар'єв

Театралізовані дійства та розвиток музичного мистецтва у “Миньковецькій державі”

Майже два століття увагу дослідників привертає так звана “Миньковецька держава”, проголошена наприкінці XVIII ст. польсько-українським реформатором Ігнацієм Сцібор Мархоцьким. Історіографія цієї квазидержави, яка проіснувала на Поділлі понад 30 років, налічує десятки праць. У багатьох з них згадується про театралізовані дійства у Миньківцях та музичні уподобання І.Мархоцького. Метою даного повідомлення є з'ясування місця театралізованих дійств і музичного мистецтва у реформах І.Мархоцького на території Миньковецької держави. Задля цього використано спогади сучасників, архівні документи, дослідження істориків та мистецтвознавців.

Як свідчать різні автори, вміння грати на музичних інструментах добре допомогло І.Мархоцькому в юності, коли він переживав найскрутніший період свого життя (у Варшаві він навіть давав уроки музики). Ставши у 1788 р. господарем Миньковецького ключа – містечка і півтора десятка довоколишніх сіл, І.Мархоцький не шкодував грошей на театралізовані дійства і розвиток музичного мистецтва. Музиканти були шанованими людьми у Миньковецькій державі. Домашній хор і оркестр господаря Миньківців виконували складені ним пісні. У Миньківцях було засновано театр і капелу. Останню планувалося перетворити на музичну академію для музично обдарованих дітей.

У маєтностях І.Мархоцького влаштовували урочисті святкування річниці прийняття “Права міста Миньковець” (31 грудня), затвердження “Законів рільників” (1 січня) та обжинків (15 серпня). Найбільш видовищним із них, з добре режисованим театралізованим дійством, було свято обжинків, яке часом неофіційно називали “святом Церери”. Знаний фахівець етнографії та звичаїв європейських народів К.Копержинський стверджував, що хоча І.Мархоцький запозичив для організації свята обжинків західноєвропейські зразки (у т.ч. досвід французьких революційних святкувань, польські традиції), але разом з тим використовував і місцеві українські звичаї. На його переконання,

Миньковецьке свято було в значній мірі українським, що забезпечило йому популярність серед населення.

Ключові слова: *Миньковецька держава, Ігнацій Сцібор Мархоцький, реформи, театралізоване дійство, музичне мистецтво.*

Увагу дослідників вже майже два століття привертає так звана “Миньковецька держава”, яку наприкінці XVIII ст. проголосив на Поділлі Ігнацій Сцібор Мархоцький (1749 або 1755–1827). Про цю квазідержаву, що понад 30 років існувала неподалік Кам’янець-Подільського, писали численні польські, українські та російські автори XIX – початку XXI ст.: мемуаристи, історики, письменники. Польська та українська історіографія і художня література про життя і діяльність І.Мархоцького ґрунтовно проаналізовані у статтях відомого сучасного поділлязнавця Л.Баженова [2; 3; 4]. Він підкреслює, що переважна більшість дослідників життя і діяльності І.Мархоцького вважали його “диваком”, другі прагнули бачити в ньому фантаста-романтика, треті – зрозуміти суть і значення його реформ, четверті – розвінчати міфи про нього й виокремити його негативні сторони [4, с. 241].

Автори спогадів, науково-популярних нарисів чи наукових розвідок про І.Мархоцького так чи інакше у своїх працях торкалися видовищ у Миньківцях та музичних уподобань польсько-українського реформатора. На жаль, більшість з них не зрозуміла місця видовищ і музичного мистецтва у “Миньковецькій державі”, а дехто сліпо повторює вигадки недоброзичливців про “свято Церери”, які з’явилися ще в 20-х роках XIX ст. На жаль, архіви “Миньковецької держави”, які протягом трьох десятиліть вели фахівці Юстиціаріума – установи, що відповідала за ведення юридичних справ, були вилучені та знищені російськими чиновниками після конфіскації Миньковецького маєтку у сина І.Мархоцького Кароля за його участь у польському повстанні 1830–1831 рр. Проте, на щастя, не всі документи про функціонування мистецького сектору “Миньковецької держави” безслідно зникли. Так, у архівних справах Подільського губернського правління і Подільського головного суду, які збереглися в Державному архіві Хмельницької області, міститься інформація про спроби представників влади і культу довести провину І.Мархоцького як адепта язичництва [9; 10]. Опубліковані спогади сучасників І.Мархоцького – Ф.Ковальського [13] і Б.Шашора [31], які бували у “Миньковецькій державі”, дослідження українського етнографа К.Копержинського (1894–1953) середини 20-х років XX ст. про “свято Церери” у Миньківцях [16, с. 29-55] та інші матеріали. Серед творів художньої літератури, в яких зображено постать І.Мархоцького, особливе місце займає повість польського письменника і публіциста, подолянина Сильвестра Венжика Грози (1793–1849) “Граф Сцибор на Острівці”, в якій детально описано “свято обжинків” у Миньківцях (у повісті названо містечком Мингрод) [26, с. 25-45].

Все це дає змогу обрати метою нашого дослідження нез’ясовану проблему у мархоцькознавстві – про місце театралізованого дійства та значення музичного мистецтва у реформах І.Мархоцького.

Первинно виникає запитання – звідки у твердого, навіть скрупульозно педантичного, впроваджувача економічно-господарських реформ пристрась до музичного мистецтва? Очевидно, він був від природи осінений музичним талантом. Крім того, незважаючи на те, що в малолітстві І.Мархоцький залишився сиротою і потрапив під опіку суворого дядька Войцеха, він, напевно, отримав початкову музичну освіту. Проте, де саме і як – поки що остаточно не з'ясовано. Так, сучасник І.Мархоцького Б.Шашор, який знав його уже літньою людиною, відзначав ґрунтовну освіту старого графа, яку, на його думку, могли дати лише найкращі навчальні заклади. Зокрема, він згадував і про прекрасну гру І.Мархоцького на фортепіано та скрипці. Б.Шашор також стверджував, що І.Мархоцький, після того як у молодості посварився з багатим дядьком, жив у Варшаві та заробляв на життя музичними лекціями, завдяки їм він познайомився з майбутньою дружиною [31, s. 360]. Відомий дослідник історії Поділля Ю.Ролле вважав, що майбутній реформатор отримав домашню освіту [21, с. 9]. Польський біобібліографіст Е.Рабовіч і сучасний історик Т.Цесельський стверджують, що І.Мархоцький навчався у школах ордену ченців-піарів та єзуїтів у Золочеві та Львові [30, s. 550-551; 22, с. 17].

Вміння грати на музичних інструментах і знання основ музики допомогли І.Мархоцькому в скрутні роки життя. Коли 1782 року він посварився з комендантом Кам'янецького гарнізону Й.Вітте і змушений був назавжди покинути військову службу, то подався до Варшави. Там він давав уроки музики [22, с. 18]. Польський маєткознавець Р.Афтаназі стверджує, що І.Мархоцький у Варшаві “заробляв на життя музичними лекціями” [23, s. 256].

Ставши після смерті дядька у березні 1788 року господарем Миньковецького ключа – містечка і півгора десятка довколишніх сіл, Ігнацій Мархоцький так бачив завдання і цілі своєї подальшої діяльності: “Приступивши до управління спадковими володіннями, я вирішив вести уособлений, тихий, трудовий спосіб життя, що відповідає цілям і видам правлячих монархів. Я вирішив присвятити свою діяльність вдосконаленню землеробства й освіти моїх підданих, я хотів полегшити становище кріпаків і замінити рабство розумною свободою. Я подарував їм права, або точніше, я уклав з ними договір, викладений у доступній для них формі. Можу повторити слова Солона, я дав моїм підданим не такі закони, які їм належало б дати, але такі, які вони здатні виконувати” [5, с. 49].

Судячи із запланованих засад свого подальшого життя, викладених 1796 року, реформатор передбачав: “Кінцевим є відкриття аптеки, лікарні, притулку для сиріт, а насамперед, парафіяльних шкіл. Обов'язком адміністрації є контроль і направлення виконання тих приписів для одержання позитивних результатів. Як тільки будуть задоволені вище перераховані потреби, перші в них доходи необхідно виділити на фінансування оркестру під назвою «Академія музична»” [21, с. 33]. К.Копержинський наголошує: “Осередком своїх маєтностей зробив Мархоцький м.Міньківці, якому надав особливих прав і старався про те, щоби цей властиво пункт прийняв вигляд справжнього міста, столиці «панства», з театром, капелюю, що мала була перетворитися на Музичну Академію” [16, с. 30].

У друкарні в Миньківцях вперше побачили світ переклади всесвітньвідомих творів з французької і німецької мов на польську. Тут 1805 року було вперше надруковано польською мовою “Гамлет” В.Шекспіра у перекладі відомого діяча польського театру Яна Непомуцена Камінського (1777–1855). Мистецтвознавці допускають, що саме у Миньківцях трупа Я.Н.Камінського також вперше представила громадськості свого “Гамлета” [15, с. 119; 29, s. 89]. Дослідники історії театру вважають, що І.Мархоцький став прототипом одного з героїв комедіо-опери “Сирена з Дністра” Я.Н.Камінського, яка була надзвичайно популярною у польському театрі в I пол. XIX ст. Її прем’єра відбулася на львівській сцені у 1813 р. [7; 8]. Восени 1822 року цю виставу могли бачити мешканці Кам’янець-Подільського, коли там гастролювала трупа Я.Н.Камінського [15, с. 126-127].

У вільні від повсякденних справ хвилини І.Мархоцький навіть складав релігійні пісні. Ю.Ролле, зокрема, зауважував, що граф полюбляв відправляти вечірні молитви співом у сімейній каплиці маєтку Притулія. Для цього використовував домашній хор і оркестр. “Хор, – уточнює дослідник, – звичайно, виконував ним складені пісні. Кілька фоліантів таких творів віднайдено в архівах, що колись належали миньковецькому пану. Отож заголовок одного з них: «Служба Божа, гімни, псалмодії, молитви на різні урочистості, молитви присвячені пам’яті сходження Духа Параклета утішителя, Духа святого, Духа божого, мудрості, розуму і правди, в сольній обробці, для обходу в святинях Отрокова* і Притулії» [21, с. 60]. Ф.Ковальський зазначає, що І.Мархоцький переклав з давньоєврейського оригіналу на польську мову “Псалми Давидові”, сам співав і братство миньковецьке навчив співати [13, с. 96].

За спогадами та архівними матеріалами відомі прізвища окремих миньковецьких музикантів. Так, капельмейстер Крісбах організовував інструментальну музику з дворових людей І.Мархоцького, а також навчав музики панських дітей [6, с. 16; 31, s. 366]. Перед гостями І.Мархоцького виступав його син Кароль, який грав на серипці в супроводі домашньої капели [31, s. 370]. Із судової справи відомо, що у 1818 р. 16-літній шляхтич Іван Шарлінського був литавщиком, а 37-річний шляхтич Теодор Малявський – трубочем. Перед тим Малявський кілька років обіймав у І.Мархоцького посаду капельмейстера, а згодом покинув цю роботу і став працювати на свою сім’ю біля землі [16, с. 33]. Регентом костельного Миньковецького хору у 1818 р. був 40-літній Г.О.Веселовський. Про це він свідчив на допиті, що і зафіксовано у його виказі [16, с. 35].

Відомо, що у маєтностях І.Мархоцького влаштовували три великих свята: 31-го грудня, 1-го січня, 15-го серпня. Відповідно, на честь: 1) прийняття “Права міста Миньковець” (1791 р.), 2) відмови від “дармовизни” (1795 р.) та затвердження “Законів рільників” (1804 р.), що відмінювали кріпацтво, 3) завершення

---

* У маєтку Отроків була літня резиденція миньковецького володаря. Посеред парку “Бловежа”, прикрашеного гротами, колонами, статуями Вольтера, Руссо, Церери, у будинку, названому Ермітажем, І.Мархоцький приймав представників самоуправління, селян, затверджував судові вироки тощо. Ряд авторів називали Ермітаж язичницьким храмом [18].

жнив (обжинки). Окремі дослідники згадують також і четверте Гайове свято, яке проводили у травні [14, с. 406]. А уродженець Поділля польський письменник Олександр Словицький (1804–1877) поряд із святом Церери згадує ще й свято Бахуса [27, с. 244].

Найбільш видовищним з них, звичайно, було те, що проводили влітку. Цьому сприяло все: і погодні умови, і причина, і обставини. З часом воно отримало ще й іншу неофіційну назву – “свято Церери”. Напевно, цю назву придумали ті, хто мав бажання довести відступництво графа від християнства. Хоча їм це не вдалося, проте завдяки матеріалам доносів священиків, допитів учасників подій, рапортів повітових та губернських перевіряючих, ми маємо змогу відтворити в загальному вигляді сценарій проведення святкування обжинків у Миньковецькій державі Ігнація Мархоцького та роль у цьому видовищі місцевих музикантів.

Як відомо, 15 серпня католики відзначають велике свято Внебовзяття Богородиці, православні (за ст. ст.) – Успіння Божої матері (Перша Пречиста). І саме цього дня відбувалися найбільш грандіозні святкові урочистості у Миньківцях. Варто підкреслити, що сам І.Мархоцький неодноразово наголошував, що Свято жнив заповідане Богом та шановане костьолом*. Він лише прагнув надати йому у своїх землях належного статусу. Святкуючи 15-го серпня, І.Мархоцький “мав намір рільників** заохочувати до праці і до рільництва, показуючи важливість тієї праці і плодів її”. Це святкування запроваджувалося у відповідності з параграфом XXXI договору селян Миньковець із своїм дідичем на пам’ять про даровану їм волю [10; 20, арк. 45; 24].

На думку К.Копержинського, урочисте святкування обжинок було започатковане І.Мархоцьким у 1795 р. [16, с. 31]. Ю.Ролле вказує, що “початок їх датуються 1796 роком, святкувалися вони аж до смерті Мархоцького, mimo протистояння єпископа і архирея, підтримуваних місцевим губернатором, котрі намагалися їх остаточно занехаяти. Але то ніяк не допомагало. Мархоцький з упертістю стояв на своєму” [21, с. 10-11]. До 1814 р., коли розпочалася судова тяганина з приводу заборони свята, воно щороку відбувалося за схожим сценарієм, після 1814 р. відбуваються певні зміни [16, с. 31-32]. Так, узв’язку із забороною свята, 1817 року воно проводилося 8 вересня (на Різдво Пресвятої Богородиці). Причому, щоб обманути владу, наказ про святкування І.Мархоцький видав 7 вересня, перед цим таємно прибувши до Миньковець з Кам’яця-Подільського [10].

---

* Польська назва свята Внебовзяття Богородиці – “Matki Boskiej Zielnej”. Цього дня в костьолі приносять перші плоди нового врожаю, святять вінки із зілля, букети квітів, колосся збіжжя та фрукти. – В.З.

** І.Мархоцький називав селян рільниками, хліборобами. А от вживане на той час найменування селянина польськими поміщиками – “хлоп”, ним було заборонене у своїх володіннях [13, с. 93]. У своїх спогадах Ф.Ковальський наводить слова тосту, який виголосив І.Мархоцький на святі: “за доров’я моїх працьовитих, шанобливих і коханих землеробів” [13, с. 101]. Таке саме звернення до селян (“мої дорогі землероби”, “дорогі хлібороби”) подає від імені графа Сцибора у своєму романі С.Гроза [26, с. 37, 39].

Свято традиційно розпочиналося месою у миньковецькому костьолі та службою в церквах. З прибуттям І.Мархоцького з гостями до костьолу починалася “важлива відправа з прекрасною проповіддю до такого великого свята”. Після закінчення служби, обійшовши тричі костьол, урочиста процесія вирушала за місто, у рівне поле, що височіло над Миньківцями [13, с. 96].

К.Копержинський так описує урочисту процесію: “Спереду їхав літаврщик на білм коневі та бив у літаври, потрапляючи очевидно в такт музиці, яка йшла трохи позаду. Одягнутий був літаврщик в білий сукняний плащ з золотими галунами та в білу шапку (каска) подібну до драгунської. Поряд із ним, так само одягнутий, їхав трубач та грав на своєму струменті. За трубачем та літаврщиком несли червону корогву (р. 1818-го – дві), супроводжену сільськими музиками. Вигравали ці музики марша. Другу частину процесії випереджала троїста музика. За нею їхав верхи сивий чоловік з серпом у руках. За ним йшли дівчата в два ряди, в найкращих сільських строях. В кожній в руці – серп, пучок квітів або галузка дерева. За дівчатами несено корогву, грали музики” [16, с. 32-33].

Слідом у колоні в ті ж два ряди крокували святково вдягнені жінки, що несли в руках серпи і кошики з різною городиною. За ними несли кілька блакитних корогв з зображеннями картинок роботи людей в полях та на токах – оранкою, сівбою, косінням, складанням снопів, обмолотом збіжжя. К.Копержинський уточнює: “Далі в два ряди йшли селяни-парубки (нежонаті) з вилами, ціпами, граблями. За ними, верхи, на сірих конях, їхало двоє трубачів у білих плащах та в касках. Вигравали вони марша. Тут такі несено червоні корогви* з такими самими зображенням. Корогву (з музиками) несено між кожним відділом (Виказ Михальського). Далі йшли, в два ряди, жонаті селяне – з вилами (спереду) та з косами (ззаду), а за ними сільські музики.

Сивий чоловік, про якого в нас згадано, їхав не тільки перед рядами дівчат. Такий самий їздець випереджав і другі відділи процесії. Він ніс у руці землеробське знамя того відділу, перед яким ішов і вдягнений був у подібну до римської тоги опанчу, прикрашену шнурами та китицям. Музики грали по черзі. Далі – плуги їх везли по два в ряд – усього до двохсот” [16, с. 33-34].

Найбільшого значення серед вище згаданих сільськогосподарських інструментів для первинного обробітку землі відігравав пофарбований зеленою фарбою гарної теслярської роботи плуг. Його везли до поля на спеціальному возі, якого тягли шість-вісім волів з позолоченими рогами. Ярма на їхніх шиях були оббиті бронзовою бляхою та обвиті різнокольоровими стрічками і квітками. На плузі сидів і тримався за ніж підліток з родини господаря в одязі аркадійського пастуха. Зазвичай це був син І.Мархоцького Кароль чи син сестри. Він мав на голові солом’яного бриля, за плечима торбу, був вдягнений у коротку куртку і широкі шаровари.

---

* За свідченням етнографів, на обжинках у різних народів найчастіше використовувалися червоний та золотисто-жовтий кольори. За повір’ями, червоний колір береже рослинність від шкоди, золотисто-жовтий – сприяє дозріванню [17, с. 122].

Обабіч плугу йшло восьмеро вбраних по-сільському доньок місцевої дрібної шляхти віком від 6 до 12 років. На голові у кожної був віночок з літніх польових квітів. Вони несли сплетену з зелених гілок гірлянду. Пізніше церемонію супроводження тріумфального плугу було удосконалено. У 1819 р. дівчат з гірляндою з квітів та колосся було вісімнадцять, їх супроводжувало стільки ж хлопчиків, які трималися за чепіги. Плуги ніби приманювали до себе людей, бо біля них йшло чимало стариків, молоді та дітей. Всі – у святковому одязі. При цьому парубки несли охайно підготовлені до свята заступи, коси, ціпи, граблі, жінки – пучки різного збіжжя, букети з польового зілля, вінки. За плугами в два ряди йшли музики.

Наступним елементом процесії був запряжений парою відбірних українських волів величезний вкритий килимами віз. На ньому лежали мішки з житом, пшеницею та іншим вимологом. На кугах возу стовбичили два житніх та пшеничних снопи і чималий вінок з колосся. На боковинах возу сиділи четверо дівчат з вінками на головах. Услід за цим возом крокували представники місцевих ремісничих цехів і несли три цехових прапори.

“Спів та гра – попеременно. Пісні польські, зложені самим господарем та українські, очевидячки обжинкові, – уточнює К.Копержинський. – Далі в переднесенні хреста йшла капела. Співаки з капели – їх дванадцяттеро – вбрані були в білі (косцьольні) сорочки. Один з них був у червоному плащі, а поверх нього одягнув таку саму сорочку. Селянин Григорій Олексійович Весоловський, головний співець-регент цієї капелі (з якого часу – невідомо), р. 1818-го свідчив, що вони несли (очевидячки спереду) великий срібний хрест, вазу з водою та кропило. Співалися латинські пісні на честь усіх святих” [16, с. 35].

До того як католицький біскуп Боргіаш Лукаш Мацевич (обіймав кафедру у Кам’янці у 1809–1842 рр.), а за ним і архієпископ Подільський та Брацлавський Іоаннікій заборонили духовенству брати участь у миньковецькому святі, окремі групи процесії складало духівництво: спочатку ксьондзи, далі – панотці: відповідно, попереду і позаду колони з членами родини Мархоцького і гостей [11, с. 42].

Шестеро вбраних у накидки з галунами, пір’ям та яскравими стрічками коней тягнуло прикрашений килимами ридван з тронем. Кожного коня супроводжував один з кращих конюхів “держави”. На троні сидів, як справжній Юпітер з визолоченою патерицею-тризубцем в руці та в пурпуровій довгій тозі, граф Мархоцький. На ридвані біля східців трону стояла гарна дівчина з серпом. З боків від ридвану бігли і пританцьовували дванадцять дівчаток, у білому, з вінками на головах. Позаду йшли та їхали верхи на конях парубки з різними рільними знаряддями. Далі – кавалькада родичів та запрошених на врочистості поміщиків, чиновників із повітової Ушиці та губернського Кам’янця, офіцери з полків, що були розквартировані на Поділлі.

За панамі і священиками в два ряди зі свічками та своїми корогвам йшли миньковецькі цехові майстри, громади сіл під керівництвом економів. Коли процесія потрапляла на поле – мелодії оркестрів і спів селян затихали, адже тут мала розпочатися релігійна церемонія. Православне і католицьке духівництво розташовувалося окремо, зайнявши кожен свою частину лану обабіч дороги на Дунайці.

“Для водосвяття (у православних) приготовано було стіл, вкритий білим обрусом: на ньому дві свічки з лихтарями та хрест і кадушка з водою. Після відповідної відправи (по требнику) панотці благословляли знесене з воза збіжжя. Перший серед них хрестообразно кидав семена і чотири вінки – на чотири часті, окроплював потім присутніх свяченою водою та благословляв і вітав пана” [16, с. 36]. Майже ідентичну церемонію проводили і католики. Коли ж у 1818 р. духівництво побоялося взяти участь в святі, обов’язки його виконував сам І.Мархоцький – за вівтарем, якого влаштували щороку.

К.Копержинський додає, що “коло вкритого обрусом столу з хрестом та чотирма свічками вкопано було по боках два слупи, до яких прив’язано по вазону з медом та фруктами. Праворуч від столу зложено було в копу 30 снопів пшениці, – та стільки само жита – ліворуч.

Принесено було також півкорця жита зерном. Після відправи *In festo Assumptionis B. V. M. Bendictio herbarum et processio* (Див. книжечку видрук. Мархоцьким у Мінківцях з таким заголовком); все це благословлялося. Благословляли також тріумфальний плуг...” [16, с. 36-37].

Раніше, закінчивши промову, І.Мархоцький сховався з ридвану й приступав до заорювання лану, але з 1814 р. через похилий вік, цей обряд став виконувати за нього син Кароль [12, с. 154]. За ним виорювали 100 скиб найповажніші господарі. Скиби освячували ксьондзи та попи. По закінченню ритуалу І.Мархоцький запрошував присутніх на святкове частвування, що приготували його слуги у двох альтанках на краю лану [13, с. 100].

Граф з католицьким духівництвом та польськими поміщиками сідали за стіл в одній альтанці; українське духівництво, дрібна шляхта, представники громад, ремісників та міщан розташовувалися в іншій. Їли гречану кашу. Пили узвар. У цей час музиканти грали різні спокійні мелодії. Згодом розпочиналося народне гуляння з піснями і запальними танками.

Основне ж частвування переносилося на вечір. Його проводили на подвір’ї миньковецької резиденції І.Мархоцького на горі Бельмонт. Через велику загальну кількість простих громадян “Миньковецької держави” – туди потрапляли лише найдостойніші. Знаком, що в замку готові приймати селян, був підвечірній сигнал сурмача. Згідно документів, що збереглися у Державному архіві Хмельницької області, вирушали вони без особливого порядку. Проте попереду їхав тріумфальний віз. На ньому сиділо четверо дівчат з вінками з колосся на головах – відповідно до кількості фільварків, що були у “державі”. Вони співали обжинкових пісень. За возом йшли у два ряди люди, які тримали в руках ліхтарі чотирьох кольорів згідно фільварків. Крім того кожен четвертий учасник процесії ніс запалений смолоскип. Гостей супроводжувала музики [9; 10].

В’їзд до замку на Бельмонті був прикрашений килимами, в воротах стояв стилізований трон. На ньому сиділа в різний час покійна дружина графа Ева або доньки Пульхерія чи Емілія, котрим випадало грати роль Церери. Перед імпровізованою богинею на накритому пурпуровим оксамитом із золотими френдзями, кутасами й галунами столику лежала купка срібних карбованців.

До неї підводили дівчат, що приїхали на тріумфальному возі. Знявши з їхніх голів вінки, та пов'язувала волосся стрічками і дарувала карбованця. Після цієї церемонії всіх запрошували до вечері. Селяни йшли до величезного павільйону, збудованого з дощок серед замкового двору. Крім різноманітних закусок на столи ставили також горілку, пиво, мед і наливки. Граф, хоч і був противником споживання алкоголю, паління, мисливства та різних азартних розваг, дозволяв налити і собі келих вина, щоб сказати перший тост, дати старт святковій вечері і піти в замок, де засідали високоповажні гості та духівництво. Всю ніч звеселяли людей три оркестри [13, с. 99]. Слід зазначити, що на допомогу миньковецьким музикантам присилали своїх дворових музик сусідні поміщики. Крім того, іноді брали участь у хлборобського святі і військові оркестри (у 1817 р. – музиканти Володимирського полку) [15, с. 134].

Навіть 1818 року, коли І.Мархоцькому довелося провести святкування обжинків не за звичайним сценарієм, а в Отрокові, значимість музичного супроводу не зменшилася. “В процесії, за плугами, везли тріумфального воза, яким керував неповнолітній син шляхтянки Ганицької. При боках цього плугу йшли недолітки-дівчата й фамілія Мархоцького – несли гірлянду. Далі, з Мархоцьким, ішло до 12 малолітніх співців у білих сорочках. Вони несли спереду великий срібний хрест, кадильницю, ладан, вазу з водою й кропило” [16, с. 39].

Як і попереднього року, функції ксьондза виконав старий пан. Звичайним порядком освячено було воду та плоди. Срібну вазу з водою подавав органіст Миньковецького костелу Голковський. Не було святкового ридвану та закуски на полі. Наказавши після відправи громадам завернути з поля до Отрокова, Мархоцький з родичами поїхав наперед. Біля замку з процесії виділився традиційний прикрашений снопами віз. На цей раз в ньому сиділо не четверо, як завжди, а семеро дівчат з вінками на головах. Віз спереду супроводжували музики, а з боків ішли з піснями дівчата й молодиці. Віз зупинили перед каплицею, яка знаходилася коло Отроківського замку. Саме там середня донька Мархоцького Емілія прийняла традиційні вінки і вручила стрічки та срібні карбованці.

“Коли Емілія йно почала обряд приймання вінків, хтось вийшов з каплиці та в дверях крикнув, що пан граф велить дівчатам і молодицям, які перед каплицею співали, йти до каплиці й там співати пісень. Наказ – виконали. В каплиці співали аж поки Емілія не скінчила приймання вінків.

Коло самої каплиці селянам роздавали пиво. Михальський з одним економом (Червинським) заходився коло накриття столів для селян – коло замку. Вечерю відкрив сам пан. Він виголосив в кінці тост за Олександра І. У відповідь почувлися вигуки: *Wiwat!* Потім, як звичайно, були танки під музику” [16, с. 40].

Відомо, що після особистої зустрічі І.Мархоцького з імператором Олександром І у 1818 р. останній наказав чиновникам припинити розпочату ними судову справу проти реформатора і більше не займати шанованого старця за обжинкове свято [1, с. 70; 11, с. 42]. У листі-роз'ясненні до І.Мархоцького графа В.Кочубея (9 серпня 1820 р.) було викладено позицію царя щодо святкування обжинок: “Не забороняється Вам запроваджувати свята, які Ви для заохочення

селян ваших, або в нагороду їх, встановлювати побажаєте, даючи їм назви, як Ви це робили: Церери або інші; але не повинні Ви в святкування такого роду замішувати святиню чи обряди церковні” [19, арк. 163-165].

Ф.Ковальський, який бачив рільниче свято у Миньківцях 1820 року, у своїх спогадах наголошував: “я не здатен описати те захоплююче й справді театральне дійство” [13, с. 101]. З описаної ним церемонії видно, що І.Мархоцький відродив повну пишність обряду. Навіть разом із процесією в поле знову вирушили ксьондзи, а традиційний карбованець та стрічки отримали від “Церери” аж 12 дівчат. Під час усього торжества сільські хори виспівували обжинкові пісні. Дослідники зазначають, що святкування у Миньківцях щороку більше удосконалювалося: докладним планом регулювався хід церемонії, костюми, “живі картини” тощо [28, с. 58].

Якщо останній день жнив, підкреслював у своїй книзі К.Копержинський, “навіть за найдавнішої доби, вимагав деяких попередніх приготувань”, то “Свято Мархоцького вимагало ще більших...”, зокрема і запросити задалегідь, світів, дружок, робітників, “рівно ж і музиків”. Останні у мудрого пана слугують толочній праці. Наприклад, поміщик з сусіднього Миньківцям с.Глібів не поскупився на шестеро музик зі скрипками та цимбалами. Тому працівники жали панську толоку жартуючи, часом прискакуючи та приспівуючи під мелодію музик. Той же пан по роботі запрошує всіх до вечері й пильнує, щоби кожен мав що їсти-пити. На столи, до речі, ставлять молоко, сметану, вареники, м’ясо, 3–4 бочки горілки. Потім ідуть на тік. Переходять сюди й музики. Починаються танці. Танцюють до глибокої ночі. В кінці пан посилає до людей свого економа з хлібом та горілкою. Той роздає їм по чарці. Музики грають “віват”. З звичайними побажаннями що до наступного року та обопільними подяками люди розходяться по домах [16, с. 44-45].

Як знаний фахівець етнографії та звичаїв європейських народів науковець К.Копержинський стверджував, що І.Мархоцький “безперечно використав для свята західно-європейські зразки (головно німецькі), зокрема, скористав досвід французьких революційних святкувань, скористав також з польських панських і королівських традицій, але разом з тим помірковано поставився до місцевих українських традицій, ткав нову мережу на старому традиційному ритуалі святкування”. При цьому зауважив, що “у музиці й бенкеті на полі, у бенкеті та танках під гру музиків у замку виявляється своєрідна традиційна слов’янська риса Миньковецького свята”. Врешті на його переконання “Миньковецьке свято з боку складу його учасників (українці), їхньої мови (укр. пісні) було в значній мірі українським. Все це, а також його форма, робила те, що забезпечило йому популярність серед населення” [16, с. 54].

На думку письменника С.Грози, усе дійство в Миньгороді (Миньківцях. – В.3.) “було на кшталт ритуалу на честь богині Церери, який відбувався колись під час жнив у Греції й Римі. Між іншим, наше слов’янство також мало свій символ землеробства, божество, котре називали Дзидзілля. І хоча духовенство на те бурчало, бо граф, мовляв, відроджує поганські часи, та він одначе не надавав тому

всьому більшого значення, окрім вшанування рільництва та заохочення своїх селян до праці” [26, с. 41-42].

Таким чином, саме в народності була основна причина того, що навіть під страхом потрапити у в'язницю за непокору царській владі, громадяни “Миньковецької держави” підтримували дії свого керманіча і святкували обжинки. Ні про яке відродження язичництва не йшлося. Як справедливо зазначав польський історик і письменник Мар’ян Дубецький, І.Мархоцьким керували “високі правдиві людські помисли, лише дивакувато оформлені... такі мотиви запам’ятають, їх не збагнуть, не приймуть, а форми осміють” [25, с. 145]. Погоджуємося з твердженням К.Копержинського, що за допомогою проведення триумфального свята обжинок І.Мархоцький прагнув надати своїм Миньківцям вигляду справжньої столиці “панства” [16, с. 46]. Музиканти робили належний внесок у впровадження І.Мархоцьким його реформ та були шанованими людьми “Миньковецької держави”. На жаль, немолодий вік та проблеми з владою і заздрісними сусідами-кріпосниками не дали графу-просвітнику можливості здійснити всі заплановані заходи, у т.ч. відкрити у Миньківцях навчальний заклад для музично обдарованих дітей та створити постійнодіючий театр.

Список використаних джерел і літератури

1. А. Г. Борьба местной епархиальной власти с языческим чествованием древней богини Цереры / А. Г. // Прибавление к “Подольским Епархиальным Ведомостям”. – 1889. – № 33-43.
2. Баженов, Л. Граф Ігнатій Мархоцький у зарубіжній та українській історіографії ХІХ – поч. ХХІ ст. / Л. Баженов // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Миньківці на Ушиці, 2009. – Т. 1. – С. 7-12.
3. Баженов, Л. В. Граф Ігнатій Сцибор-Мархоцький в українській та польській історіографії ХІХ – початку ХХІ ст. / Л. В. Баженов // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2010. – Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. – С. 199-208.
4. Баженов, Л. Життя і діяльність графа Ігнація Мархоцького в українській і польській художній літературі та історіографії ХІХ – початку ХХІ ст. / Лев Баженов // Україна - Європа - Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2011. – Вип. 5: Україна - Європа - Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку: у 2-х ч. – Ч. 2. – С. 241-247.
5. Білий, О. П. Миньковеччина: історичний нарис / О. П. Білий, П. А. Білий. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2004. – С. 44-80.
6. Богданов, В. О. Кріпосні капелі і оркестри в Україні (на прикладі Подільської й Чернігівської губерній) / В. О. Богданов // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2008. – № 14. – С. 14-20.
7. Гарбузюк, М. Ігнатій Сцибор Мархоцький як прототип одного з героїв опери “Сирена з Дністра” Я. Н. Камінського (1814) (гіпотеза на маргінесах історії польського театру у Львові) / Майя Гарбузюк // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 123-138.
8. Гарбузюк, М. Комедіо-опера “Сирена з Дністра”: до генези українських персонажів у польському театрі першої половини ХІХ ст. / Майя Гарбузюк // Науковий вісник

Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – К., 2013. – Вип. 13. – С. 8-35.

9. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 120, оп. 1, спр. 330.

10. ДАХМО, ф. 227, оп. 1, спр. 1003.

11. Евтихийев, Е. Миньковецкое государство / Е. Евтихийев // Новое слово. – СПб., 1913. – № 3. – С. 34-52.

12. Захар'єв, В. А. Кароль Сцібор Мархоцький: гідний син батька-реформатора / В. А. Захар'єв // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. – Т. 20. – С. 153-163.

13. Ковальський, Ф. Спогади. Щоденник (К., 1859. – Т. 2) / Ф. Ковальський; переклад П. Даниляка // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 89-104.

14. Колесник, В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник / В. Колесник. – Вінниця: ВМГО “Розвиток”, 2007. – 1007 с.

15. Копержинський, К. Театральне та музичне життя на Поділлі наприкінці XVIII та в перші три десятиліття XIX ст. / Кость Копержинський // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн. VII-VIII. – С. 113-143.

16. Копержинський, К. О. Обжинки. Обряди збору врожаю у слов'янських народів нової доби розвитку / Кость Копержинський. – Одеса: [Одеське наукове при Українській Академії наук товариство], 1926. – 60 с.

17. Копержинський, К. О. Обряди збору / Кость Копержинський // Фольклористичні зошити: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2010. – Вип. 13. – С. 109-157.

18. Копылов, А. Ф. Миньковецкое государство. Исторический очерк / А. Ф. Копылов // Русский вестник. Журнал литературный и политический. – СПб., 1895. – № 1. – С. 175-195; № 5. – С. 85-119.

19. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛНБ, ВР), ф. 5, спр. 4038.

20. ЛНБ, ВР, ф. 5, спр. 8039/II.

21. Ролле, А. Ю. Граф Редукс / Антоній Юзеф Ролле; переклад з польської В. Ганушака. – Дрогобич, 2008. – 81 с.

22. Цесельський, Т. На Поділлі і на Чорному морі – родина Сцібор-Мархоцьких / Т. Цесельський // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 16-36.

23. Aftanazy, R. Dzieje rezydencje na dawnych kresach Rzeczypospolitej (Warszawa, 1996. – Т. IX. – S. 255-265) / Roman Aftanazy; переклад з польської П. Даниляка // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2014. – Т. 6. – С. 167-186.

24. Dubiecki, M. Przymierze dziedzica z poddanyimi rolnikami / Marian Dubiecki // Archiwum do dziejow literatury i oswiаты w Polsce. – Kraków, 1905. – Т. XIII. – S. 1-32.

25. Dubiecki, M. Z wrażeń odeskich (Na kresach i za kresami. – Kijów, 1914. – S. 305-320) / Marian Dubiecki; переклад з польської Г. Черниш // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т. 6. – Хмельницький, 2014. – С. 140-151.

26. Groza, S. W. Hrabia Ścibor na Ostrowcu: powieść z pierwszych lat wieku XIX. Cz. 1 / Sylwestr Wężyk Groza. – Warszawa: G. Sennewald, 1848. – 130 s.

27. Jełowicki, A. Moje wspomnienia / Alexandr Jełowicki. – Paryż, 1839. – Ks. I. – 301 s.

28. Komorowski, J. Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do roku 1863 / Jarosław Komorowski; Polska Akademia Nauk. Instytut Sztuki. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. – 204, [2] s., 30 s. tabl.

29. Kurek, K. Jan Nepomucen Kamiński and his romantik Hamlet / Krzysztof Kurek // *Hamlet East – West*. – Gdańsk, 1998. – S. 85-98.

30. Rabowicz, E. Marchocki Jerzy Ignacy (1755–1827) / Edmund Rabowicz // *Polski Słownik Biograficzny*. – Wrocław: Ossolineum, 1974. – T. XIX. – S. 550-553.

31. Szaszor, B. Ignacy hr. Ścibor Marchocki. Opowiadanie: Wspomnienia z pierwszej ćwierci XIX w. / Bozydar Szaszor // *Przegląd Europejski, Naukowy, Literacki i Artystyczny*. – Warszawa, 1863. – R. 1. – T. IV. – S. 359-389. 408

Volodymyr Zaharyew

Theatrical performances and the development of music in “Myn’kovets’ky state”

Since two centuries already attracts the attention of researchers the so-called “Myn’kovets’ky state” which was proclaimed at the end of the XVIII century through the Polish-Ukrainian reformer Ignacy Stsibor Marchots’kyy. Historiography of the quasi state that existed on the territory of Podillya more than 30 years, contains dozens of works. Many of them refer to the theatrical performances in Myn’kovets and musical tastes of I. Marchots’kyy. The aim of the message is to elucidate the place of theatrical performances and music arts in the reforms of I. Marchots’kyy on the territory of Myn’kovets’ky state. To reach this aim the memoirs of contemporaries, archival documents and researches of art historians were used.

According to various authors, the ability to play musical instruments well helped I. Marchots’kyy in his youth, when he experienced the most difficult period of his life (in Warsaw he even gave music lessons). After he has become in 1788 the master of the Myn’kovets’ky town itself and a dozen surrounding villages, I. Marchots’kyy spared no expense on the development of theatrical performances and music. The musicians were respected people in Myn’kovets’ky state. Home Choir and Orchestra of the Myn’kovets host performed songs composed by him. A theater and a chapel were established in Myn’kovets. The chapel was planned to be transformed to a Music Academy for musically talented children.

Solemn celebrations of the “city Myn’kovets rights” (31 December), approval of the “Husbandmen laws” (January 1) and reaping (15 August) were arranged in I. Marchots’kyy estates. The most spectacular of them, well directed theatrical performance was the reaping festival, which sometimes informally was called the “feast of Ceres”. Well-known specialist in ethnography and customs of European nations K.Koperzhyns’kyy argued that although I. Marchots’kyy had borrowed Western samples for the holiday of reaping (including experience of French revolutionary parties, Polish traditions), but at the same time also had used the local Ukrainian customs. He believes that the Myn’kovets’ky holiday was mostly Ukrainian, and provided him popularity among the population.

Keywords: *Myn’kovets’ky state, Ignacy Stsibor Marchots’kyy, reforms, theatrical performance, musical art.*

В.А.Захарьев

Театрализованные представления и развитие музыкального искусства в “Миньковецком государстве”

Уже два века внимание исследователей привлекает так называемое “Миньковецкое государство”, провозглашенная в конце XVIII в. польско-украинским реформатором Игнацием Сцибор Мархоцким. Историография этого квазигосударства, которое просуществовало на Подолье более 30 лет, насчитывает десятки работ. У многих из них упоминается о театрализованных представлениях в Миньковцах и музыкальных предпочтениях И.Мархоцкого. Целью данного сообщения является выяснение места театрализованных действий и музыкального искусства в реформах И.Мархоцкого на территории “Миньковецкого государства”. Для этого использовано воспоминания современников, архивные документы, исследования историков и искусствоведов.

Как свидетельствуют различные авторы, умение играть на музыкальных инструментах хорошо помогло И.Мархоцкому в юности, когда он переживал трудный период своей жизни (в Варшаве он даже давал уроки музыки). Став в 1788 хозяином Миньковецкого ключа – города и полтора десятка близлежащих сел, И.Мархоцкий не жалел денег на театрализованные представления и развитие музыкального искусства. Музыканты были уважаемыми людьми в “Миньковецком государстве”. Домашний хор и оркестр хозяина Миньковец выполняли составленные им песни. В Миньковцах был основан театр и капеллу. Последнюю планировали превратить в музыкальную академию для музыкально одаренных детей.

В имениях И.Мархоцкого устраивали торжественные празднования годовщины принятия “Прав города Миньковец” (31 декабря), утверждение “Законов земледельцев” (1 января) и жатвы (15 августа). Наиболее зрелищным из них, с хорошо режиссируемым театрализованным действием, был праздник жатвы, который неофициально называли “праздником Цереры”. Известный специалист этнографии и обычаев европейских народов К.Копержинский утверждал, что хотя И.Мархоцкий позаимствовал для организации праздника жатвы западноевропейские образцы (в т.ч. опыт французских революционных празднеств, польские традиции), но вместе с тем использовал и местные украинские обычаи. По его убеждению, Миньковецкий праздник был в значительной степени украинский, что обеспечило ему популярность среди населения.

Ключевые слова: “Миньковецкое государство”, Игнаций Сцибор Мархоцкий, реформы, театрализованное действо, музыкальное искусство.

Одержано 2 червня 2014 року